

התערבות זרה בבחירות בעולם: מאפיינים, מגמות ולקחים לישראל

פנינה שוקר

בשנתיים האחרונות רווחים בשיח הפוליטי בדמוקרטיה ברחבי העולם חששות מפני ניסיונות זרים, בעיקר של רוסיה, להשפיע על מערכות בחירות. בחצי השנה האחרונה התקיימה בצל חששות אלה שורת מערכות בחירות ברחבי העולם. לקראת מערכת הבחירות הקרובה בישראל, שתתקיים בספטמבר 2019, מנותחים במאמר זה לקחיהן של מערכות בחירות אלו בהקשר זה. מהניתוח עולות המסקנות הבאות, שתואמות גם את אלו שהופקו ממערכת הבחירות שהתקיימה בישראל באפריל האחרון: עקב פעולות נגד שננקטו על ידי ענקיות המדיה והמדינות עצמן, פחתו ניסיונות ההשפעה הזרה ברשתות החברתיות באמצעות בוטים. לעומת זאת, ניתן לזהות כיום פעילות גוברת מצד סוכני השפעה אנושיים. זאת ועוד, מאמצי ההשפעה בתקשורת הממוסדת שבים למלא תפקיד משמעותי, כמו גם מאמצי ההשפעה באפליקציות להעברת מסרים מידיים, שלהן מיוחסת רמת מהימנות גדולה יותר. אולם, שני האתגרים המרכזיים שזוהו עוד ב-2016 - קושי להפריד בין מאמצי השפעה חיצוניים ופנימיים וכן למדוד את השפעת המאמצים (אימפקט) - נותרו בעינם, ללא התקדמות משמעותית בגיבוש מענה.

במחצית השנה החולפת זוהו ניסיונות זרים להתערב במערכות בחירות, ומרביתם יוחסו לרוסיה: בחירות 2019 לנשיאות באוקראינה, שהתקיימו ב-31 במרץ 2019, אופיינו במאמצי דיסאינפורמציה נרחבים מצד רוסיה, שעוד מאז 2004 השתמשה באוקראינה כמעבדה לבחינת טקטיקות דיסאינפורמציה. תכלית המאמצים הייתה להעמיק את השסעים במדינה זו וכך לערער את אמון הציבור בהליך הדמוקרטי. בתחילת מערכת הבחירות האחרונה התקשתה רוסיה להפעיל רשתות בוטים סטנדרטיות להשפעה, עקב המגבלות שהטילה פייסבוק על הפעלת חשבונות מזויפים. לפיכך, רוסיה שילמה לאזרחים אוקראינים עבור גישה לחשבונותיהם, על מנת להפיץ דרכם פרסומות תמיכה במועמדים פרו-רוסים וכן לפרסם מידע כוזב או מפליל על המועמדים לנשיאות המתנגדים למוסקבה. הידיעות הכוזבות שהופצו עסקו בעיקר בנושאים שבלב מערכת הבחירות: שחיתות נבחרי הציבור, איכות החיים במדינה והערכות בדבר התקדמותה של אוקראינה מאז "יברומאידן" - הפגנות מחאה נגד השלטון הפרו-רוסי שפרצו ב-2013, על רקע סירובו של נשיא אוקראינה לשעבר לחתום על הסכם שיתוף פעולה עם האיחוד האירופי.

פינלנד אף היא מהווה יעד לניסיונות השפעה רוסית מאז קבלת עצמאותה, ולאחר סיפוח חצי-האי קרים ב-2014 על ידי רוסיה הבשיל בה החשש כי היא עשויה להיות היעד הבא. ב-2015, לאור עלייה בזריעת דיסאינפורמציה בשיח במדינה מצד חשבונות המזוהים עם רוסיה, גייסה ממשלת פינלנד מומחים אמריקאים כדי שיעצו לפקידי הממשל כיצד לזהות חדשות מזויפות, להבין את הוויראליות שלהן ולפתח אסטרטגיות של התמודדות. לקראת הבחירות האחרונות בפינלנד, שהתקיימו ב-15 באפריל, הצהיר שר המשפטים הפיני שסכנת המעורבות הזרה בבחירות הינה

ממשית ושיש להתכונן אליה. ואכן, הנרטיב המרכזי שאותו ניסתה רוסיה לקדם בפינלנד בהקשר לבחירות היה חוסר אמון במוסדות האיחוד האירופי, עד כדי היפרדות פינית מהאיחוד. סוגיה נוספת שהייתה מטרה לפייק ניוז היא מדיניות ההגירה של המדינה.

באמצע מארס, כחודש לפני הבחירות לבית המחוקקים ולנשיאות באינדונזיה, שהיא המדינה בעלת האוכלוסייה המוסלמית הגדולה בעולם, התמודדו הרשויות עם גל מתקפות סייבר שבוצעו על ידי האקרים רוסים וסינים וכוונו הן לפריצת מאגר הבוחרים והן להשפעה ברשתות החברתיות על תוצאות הבחירות. המתקפה האחרונה נעשתה באמצעות שטף מידע כוזב, שנועד ללבות מתחים חברתיים ופוליטיים באמצעות מסרים אנטי סינים, כמו גם מסרים אסלאמיים קיצוניים. לא רק המועמדים היוו יעד להפצת מידע כוזב, אלא גם ועדת הבחירות הכלליות של אינדונזיה עצמה: נטען כנגדה כי רשימות הבוחרים הכילו 17.5 מיליון זהויות מזויפות וכי הגיע משלוח של מיליוני פתקים מסומנים מסין עבור הנשיא המכהן ווידודו - מה שהעלה נגדו טענות לזיופים לאחר פרסום תוצאות הבחירות.

בתקופה האחרונה מגבירה רוסיה את מאמציה להתערב בבחירות ברחבי אפריקה, שבה מערכות בחירות בכלל מאופיינות באלימות רבה, אשר מידע כוזב תורם להעצמתה. במסגרת זו שוגרו ליבשת ב-2018 פעילים כדי להקים תשתית להתערבות רוסית במדינות שונות, שבהן צפויות להתקיים בחירות עד 2020, בכללן **ניגריה** - מדינה הידועה ברמת האלימות הגבוהה המלווה בה מערכות בחירות. הפצת מידע כוזב אינה תופעה חדשה במדינה זו, אך היא הגיעה לממדים חסרי תקדים לקראת בחירות 2019, שהתקיימו ב-23 בפברואר. הפעילים הרוסים פעלו בניצוחו הישיר של יבגני פריגוז'ין, מקורבו של הנשיא ולדימיר פוטין, אשר לאחרונה הוגש נגדו כתב אישום על ידי התובע האמריקאי המיוחד רוברט מולר בגין ארגון פעולות שונות להתערבות רוסית בבחירות 2016 לנשיאות ארצות הברית. בהתאם לשיטת הפעולה הרוסית המוכרת, הפעילים הונחו לנצל את הקיטוב הפוליטי המעמיק במדינה זו ולעורר מתחים דתיים, פוליטיים ואתניים. לשם כך, נעשה שימוש בחשבונות מזויפים המתחזקים באמצעות טרולים, המציגים עצמם כאזרחי ניגריה, וכן הופצו מאמרי דעה מזויפים בעיתונות המסורתית. המידע הכוזב עסק בנושאים רבים - החל מידעיות על כך שהנשיא המכהן, מוחמדו בוחארי, נפטר והוחלף בשיבוט סודאני, וכלה בשמועות על כך שקים ג'ונג און מעוניין ליישב מחדש את ניגריה.

פעילות רוסית נוספת באפריקה בראשות פריגוז'ין נחשפה לאחרונה גם בהקשר לבחירות **בדרום אפריקה**, שהתקיימו ב-8 במאי 2019. לפני הבחירות, הוצא לפועל מבצע דיסאינפורמציה נגד שתי מפלגות האופוזיציה הגדולות במדינה, אשר נחשבות בעלות אוריינטציה פרו-מערבית. הפעילים הרוסים שנשלחו למדינה פעלו במסווה של "אנליסטים פוליטיים", בחסות "האגודה למחקר חופשי ושיתוף פעולה בינלאומי", המהווה למעשה מרכז לפעילותו של פריגוז'ין באפריקה. הטקטיקות המרכזיות שבהן נעשה שימוש על ידי הפעילים הן רטוריקה ציבורית, הפקת והפצת סרטוני וידיאו המציגים את מפלגת השלטון באור חיובי ושיתוף פעולה עם עיתונאים.

לאור ניסיונות רוסיה להטות את תוצאות משאל העם **בספרד**, שהתקיים באוקטובר 2017 ועסק בשאלת עצמאות לקטלוניה, גבר החשש כי ייעשו ניסיונות דומים גם ערב הבחירות הכלליות במדינה, שהתקיימו ב-28 באפריל. בחירות אלה היו "ניסוי כלים" עבור ענקיות המדיה, שכן הן התקיימו כחודש בלבד לפני הבחירות לפרלמנט האיחוד האירופי והיוו הזדמנות לבדוק את

יעילותם של צעדי ההתגוננות שננקטו זה מכבר לבלימת ניסיונות השפעה זרה ברשתות חברתיות. אולם, חרף מאמצי ההתגוננות הרבים שננקטו, מיליוני אזרחים נחשפו לידיעות בואטסאפ, שלפיהן ראש הממשלה המכהן, פדרו סאנצ'ז, חתם על הסכם המעניק עצמאות לקטלוניה. ידיעות אלה הופצו על ידי חשבונות רוסיים, אם כי בהיקף נמוך למדי, והן על ידי מפלגות ימין קיצוניות. חלק ניכר מהמסרים אף נשא אופי אנטי להט"בי ואנטי הגירה. בפייסבוק זוהתה פעילות מצומצמת יותר, שמקורה בתנועות ימין קיצוניות.

ניסיונות רוסיים להשפיע על השיח הפוליטי באוסטרליה בוצעו כבר בין 2015 ל-2017, על רקע תגובתה החריפה של אוסטרליה כלפי רוסיה על מעורבותה, כביכול, בירוט מטוס נוסעים מלזי בשמי אוקראינה ביולי 2014. בתקופה זו נשתלו מסרים רבים ברשתות החברתיות, שמטרתם הייתה ערעור התמיכה במפלגת השלטון. אלא שבמערכת הבחירות האחרונות במדינה, שהתקיימו ב-18 במאי, ניכר שיא במידע הכוזב והמפלג שהופץ ברשתות החברתיות, בייחוד על ידי קבוצות ימין קיצוני. בכלל זה, הופצו ידיעות כוזבות בפייסבוק וטוויטר אודות תכניתה, לכאורה, של מפלגת הלייבור האופוזיציונית לגבות "מס מוות" על ירושה - ידיעות אשר הופצו גם על ידי התקשורת המסורתית. כן הופצו ידיעות כוזבות העוסקות בסוגיית ההגירה למדינה. המחלוקת בסוגיה זו התעצמה על רקע הטבח בניו זילנד במארס האחרון, שבוצע על ידי אזרח אוסטרלי אסלאמופובי.

הבחירות לפרלמנט האיחוד האירופי, שהתקיימו בסוף מאי, אף הן עמדו בסימן חששות רבים מניסיונות רוסיים להשפיע עליהן באמצעות פעילות טרולים ובוטים ברשתות החברתיות, וענקיות המדיה בשיתוף מוסדות האיחוד נערכו להבטיח הגנה מקסימלית על טוהר השיח ברשת. אלא שעיקר הפעילות הרוסית בהקשר זה התבצעה דווקא בתקשורת הממוסדת: כך, למשל, סוכנות הידיעות "ספוטניק" העניקה כיסוי תקשורתי רחב למחאות "האפודים הצהובים" שזעזעו את צרפת. אשר לפעילות ברשתות החברתיות, נמצאו מספר חשבונות המקושרים בעיקר למפלגות ימין קיצוניות, אשר הפיצו מסרים שנועדו להעמיק את חוסר האמון במוסדות האיחוד ובמפלגות המרכז וקראו להגבלת ההגירה המוסלמית לאירופה. בבריטניה, למשל, הופץ פוסט סנסציוני בו נכתב "מיליארד מוסלמים רוצים את חוקי השריעה", בפולין הופצו ידיעות שנהגי מונית מהגרים אונסים נשים אירופאיות ובצרפת הודהה הטענה כי כנסיית הנוטרדאם הוצתה בידי קבוצת טרור מוסלמית. מסרים אלה עולים בקנה אחד עם המסרים שהופצו בתקשורת הממוסדת הרוסית - מה שמקשה להצביע בוודאות על עשייה רוסית בהקשר הזה. עם זאת, לא ניתן לשלול אפשרות זו, שכן לקרמלין מסורת ארוכה של תמיכה במפלגות ימין קיצוניות ברחבי אירופה במטרה לערער את האיחוד מבפנים.

סיכום

ניכר כי לאחר ניסיונות ההתערבות הרוסית בבחירות 2016 לנשיאות ארצות הברית וכן במספר מדינות באירופה, גברה המודעות הכלל-עולמית לאפשרות של מאמצי השפעה זרה סביב הבחירות, וכפועל יוצא ממנה גברה גם ההיערכות לפעולת נגד. ברחבי העולם נערכו לבלימת התופעה באמצעות הקמת צוותי משימה אד הוק, קריאות לציבור לחשיבה ביקורתית ובאמצעות שיתוף פעולה עם ענקיות המדיה (שעוסקות בעניין באינטנסיביות רבה יחסית). עם זאת, ניכר כי הנסיונות להתערבות זרה המשיכו, תוך שינוי ניכר בדפוסי פעולתם. אמנם, עיקר מאמצי ההשפעה

המנותחים במבט על זה בוצעו ככל הנראה על ידי רוסיה, אולם מודל הפעולה הרוסי עשוי לשמש כהשראה גם לשחקנים ומדינות אחרות, דוגמת סין ואיראן, כפי שכבר נמצא בעבר. לקראת הבחירות הקרובות בישראל, יש לעמוד על השתנות מודל הפעולה הרוסי ולגזור מכך לקחים להתארגנות עתידית.

אמנם, ניכרת ירידה בפעילות בוטים ברשתות החברתיות, אך לעומת זאת ניכרת עלייה בשימוש בסוכני השפעה אנושיים המחזירים תוכן מפלג לשיח ברשתות. כמו כן, נראה כי ערוצי התקשורת הממוסדת, דוגמת RT וספוטיניק, זוכים לעדנה מחודשת ושבים להוות פלטפורמות מרכזיות לפעילות הדיסאינפורמציה הרוסית. בנוסף, מבצעי השפעה עוברים להתנהל במידה רבה על גבי אפליקציות להעברת מסרים מידיים, דוגמת וואטסאפ, המאפשרות הפצה יעילה יותר של דיסאינפורמציה לעומת הרשתות החברתיות. בפלטפורמות סגורות אלה המידע מועבר בקבוצות מצומצמות יחסית של חברים ומשפחה, מה שמעניק למסרים מראית עין של מהימנות. יתרה מזאת, לאור טכנולוגיית ההצפנה מקצה לקצה, המאפיינת פלטפורמות אלה, גם למנהליהן אין גישה למסרים שנשלחים בהן, אלא אם כן משתמש מדווח על תוכן מסוים כבעייתי. מאפיינים אלה מקשים על ניטור מידע כוזב והסרתו.

חשוב לציין כי למרות כבדת הדרך המשמעותית שנעשתה בדמוקרטיה ובפלטפורמות השונות מבחינת ההכרה באיום ההשפעה הזרה על מערכות בחירות וההתגוננות מפניו, עדיין קיימים שני אתגרים מרכזיים במאבק בתופעה: קושי להתחקות אחר מקור המידע ולקבוע האם מדובר בהשפעה זרה או פנימית-לגיטימית, עקב ההדהוד ההדדי המתקיים לעתים קרובות בין גורמים פנימיים לחיצוניים; קושי לאמוד את הצלחתם בפועל של ניסיונות ההשפעה הזרה להטות את השיח הפוליטי. פיתוח מענה לאתגרים אלה יהווה צעד משמעותי במאבק בתופעה ועשוי להוביל לצמצומה במידה ניכרת.